

BİR KISA PORTRİ DENEMESİ: SÜLEYMAN DEMİREL

Muhittin ACAR

GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in adını taşıyan SDÜ, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi Özel Sayısı için hazırlanan bu yazı, *S. Demirel* imzasının izinden (akrostişle) giderek belirli temalar ve kavramlar etrafında kimi kişisel çağrışımların ve değerlendirmelerin bir araya getirilmesi suretiyle oluşturulmuştur. Başlığın da işaret ettiği gibi, kısa bir portre denemesidir, maksadı ve mahiyeti itibarıyla mütevazı bir katkı teşebbüsüdür.

Çocukluğum ve ilk gençliğim '*Demirelli Yıllar*'da geçti. Yakınındakilerin özenle kullandıkları ifadeyle *Beyefendi*'yi; önce ülke siyasetiyle ilgilenen bir genç Mülkiyeli, sonra bir DPT Planlama Uzmanı ve nihayet bir akademisyen olarak izlemeye ve anlamaya çalıştım. En son Başbakanlığı döneminde bir heyetle ziyaret etmişliğim, bir kez de Yüksek Planlama Kurulu toplantısında yakından izlemişliğim-dinlemişliğim vardır. Ancak, bunlar bana mezkûr devlet adamı hakkında bir mütehassıs edasıyla fikir serdetme salahiyeti bahşetmemektedir. Evvela, ben siyaset bilimci ya da siyasi tarihçi değilim. Dahası, bu yazıyı hazırlarken Demirel hakkında esaslı bir literatür taraması yapmadığım gibi, herhangi bir arşiv kaydına başvurmuş da değilim. Dolayısıyla, okuyucuyla burada paylaşılan gözlemler ve görüşler, ihtiyatlı bir üslupla hazırlanan, kişisel ve kısmi bir 'not düşümü' olarak anlaşılmalıdır.

S. DEMİREL

S. : Sağcı Siyasetçi:

Biraz günümüz internet sözlüklerini/elektronik ansiklopedilerini anımsatsa ve Demirel'in devlet yönetimindeki tecrübesini azımsıyormuş izlenimi yaratma riski sergilese de, bu kısa portre denemesinde öncelikle vurgulanması gereken husus; Demirel'in bir siyasetçi olduğu, söylemleri ve eylemleriyle daima bir sağcı siyasetçi kaldığı gerçeğidir. Dolayısıyla, yaşamını, yaptıklarını ve yapamadıklarını genel olarak siyasetçiler için yaygın biçimde kullanılan olumlu/olumsuz nitelendirmelerden, politik ve popüler sıfatlardan, klişelerden bağımsız öykülemek bir hayli güç, hatta imkânsızdır. Öyle ki, *S. Demirel* imzasındaki 'S.' evvel emirde 'siyasetçi nokta' şeklinde telakki edilmelidir. İktidara talip ve sahip olmanın dayanılmaz ağırlığından, siyasi mevki ve mevzi tartışmalarının cazibesine; seçim kampanyalarının ve nutuklarının cerbezeden, politik hesapların ve husumetlerin karmaşıklığına; devlete ve millete hizmet sevdasıyla yola çıkmaktan, akraba ve taallukatın korunup-kollandığına dair ithamlara muhatap olmaya kadar, bu topraklarda siyasete ve siyasetçiye dair ne varsa herhangi bir Demirel anlatısında az ya da çok kendisine mutlaka yer bulacaktır.

Yarım asra yaklaşan siyasetçilik serüveninde Demirel'in siyasi kimliğinin başat unsuru olarak 'sağcılık'; bazı temel ideolojik-doktriner hususları devamlılık sergileyen bir biçimde daima içermişse de, hem dünyadaki ve bölgedeki gelişmelerden hem de ülke içindeki diğer

(rakip) siyasi partilerin ve oluşumların zaman içinde öne çıkan söylem ve eylemlerinden etkilenebilen bir mahiyet arz etmiştir. Örneğin, Demirel'in başında bulunduğu AP'nin Soğuk Savaş döneminde öne çıkan ideolojik-tematik bazı vurgularının (komünizmle mücadele gibi), DYP'de 1990'larda başat hale gelen başka bazı söylemlerle ('Dünya Devleti Türkiye'; Adriyatik'ten Çin Denizi'ne kadar...' gibi) yer değiştirmesi, ülke içi dinamiklerden ziyade, uluslararası çapta gerçekleşen değişimlerin yansımaları olarak okunabilir. Öte yandan, siyasi arenadaki (aynı ya da karşı mahalledeki) rakiplerinin kompozisyonlarına ve pozisyonlarına göre, 'milliyetçilik', 'muhafazakârlık', ve 'askeri vesayet karşıtlığı' gibi hususlarda Demirel'in ortaya koyduğu söylemlerin içerik ve tonlamasında gözlemlenebilen değişimler, iç dinamiklerle daha etkileşimli-uyumlu bir seyir izlemiştir denilebilir.

D: Demokratik Dayanıklılık:

Parti içi ve partiler arası rekabetin, mücadelenin yanı sıra, kurumlar arası, toplumlar arası ve devletlerarası ilişkilerde zaman zaman ziyadesiyle sert biçimde yaşanan yarışma ve çatışmalarda ayakta kalmak, devamlılık sergilemek, kişisel olarak bir hayli dayanıklı ve dirençli olmayı gerektirmektedir. "6 kere gittim, 7 kere geldim" sözünü tekrarlamaktan hoşlanan Demirel'in tüm bu süreçlerde; rakipler, eleştiriler, yasaklar, kayıplar, krizler karşısında gösterdiği metanet, bedeni ve ruhi canlılık ve sağlamlık bizzatıhi kayda değer bir hususiyet olarak telakki edilmelidir. Kayıplar karşısında küsmemiş, kaçmamış, kapanmamış; kalkıp kaldığı yerden kampanyaya koşmuştur. Sosyal ağların son derece yaygın kullanıldığı günümüzde, bu alt bölüm pekâlâ *#direnidemirel* veya *#dayandidemirel* olarak etiketlenebilirdi! Zamanımızın popüler yarışma ve eğlence programlarının jargonuyla ifade edilecek olursa, 'Survivor Süleyman'; reytingleri kimi zaman ciddi inişler-çıkışlar gösterse de, farklı kuşaklardan insanların hayatlarına şu ya da bu biçimde dokunan yarım asırlık bir politik tefrika olmuş, bir politik fenomene dönüşmüştür.

Burada özellikle vurgulanması gereken nokta ise, söz konusu direnç ve dayanıklılığın; ağır-aksak işleyen, sık sık kesintiye uğrayan, nispi ve kısmi bir demokratik siyasi-toplumsal ortamda cereyan etmiş olmasıdır. Yıllar boyunca farklı türden seçmen ve sandık testleriyle gelişen ve pekişen ayakta kalma mücadelesinde, karşılaşılan kısıtlara ve kısıtlamalara rağmen demokratik-hukuki meşruiyet çizgilerine dikkat ederek ve dikkat çekerek yarışta kalması ciddi bir demokratik dayanıklılık demektir. Isparta İslamköy'deki *Süleyman Demirel Demokrasi ve Kalkınma Müzesi*'nde sergilenen kendisine ait şu sözler, 'demokratik dayanıklılık' ifadesiyle burada izaha gayret edilen hususu özetlemektedir:

"Karşılaştığımız sorunların cinsi, sayısı, ciddiyeti ne olursa olsun; onların altında ezilemeyiz! Ufkumuzu karartamayız! Geleceğimizden şüpheye düşmeyiz! Devletimize ve demokrasiye olan inancımızı kaybedemeyiz! Demokrasiden cayamayız! Demokrasiyi; öfke, üzüntü ve hiddetin kurbanı yapamayız! Çare yerine, çaresizliğe talip olamayız! Çare vardır... Ve bu çare, demokrasinin içindedir."

E: Esneklik & Eklektizm:

Demirel'in siyasi söylemlerinde ve eylemlerinde zaman zaman yaşanan, ani sayılabilecek ve (dışarıdan gözlemleyenlerce, en azından ilk bakışta) anlaşılması pek de kolay olmayan değişiklik ve dönüşlerin 'esneklik' ve 'eklektizm' kavramları ışığında değerlendirilmesinin isabetli olacağı değerlendirilmektedir. Siyasi ilimciler ve tarihçiler; popüler alguların ve politik anekdotların ötesine geçerek, Demirel'in ideolojik yaklaşımlarını, kurduğu siyasal-sosyal ittifakları, insan ilişkilerini ve icraatlarını kronolojik, kapsamlı ve karşılaştırmalı olarak bu iki kavram eşliğinde ve temel bazı sorular etrafında incelediğinde, ilginç sonuçlara ulaşabilecek ve yeni tartışmaların kapısını arayabileceklerdir. Örneğin, bir 'sağcı

siyasetçi' olarak Demirel'in muhafazakâr-mütedeyyin kesimlerle kurduğu ilişkiler ve ittifaklar farklı dönemlerde nasıl kurgulanmış ve işletilmiştir? Demirel'in sivil-asker ilişkilerine dair söylemleri ve eylemleri, belli başlı hangi kritik dönemlere ayrılabilir ve bunların biçimlenmesinde rol oynayan kritik faktörler ve aktörler nasıl tasnif ve tahlil edilebilir? Cumhuriyet'in kuruluş yıllarının ve kurucularının mirası, Demirel'in siyasi mücadelesinde ve müktesebatında, nasıl algılanmaktadır-anlatılmaktadır?

Öte yandan, Demirel'in diskur ve icraatlarında yerli ve yerleşik bir pragmatizmin yansımalarını izlemek mümkün olduğu gibi, eylemcilik-eyyamcılık ekseninin farklı noktalarında resmedilen ve '*dün dündür, bugün bugündür*' ifadesiyle özdeşleşen bir tür kıvraklık, bazen kritik meselelerle ilgili kararları erteleme, kimi kez ise mevzuu kendine yontma, günün gereklerine göre söylemlerinin içerik ve sınırlarını esnetme eğiliminin varlığından da söz edilebilir. Elbette, farklı idealler, ideolojiler ve çıkarların motive ettiği, iç ve dış taleplerin karmaşık motifleriyle bezenmiş icracılıkta uzun süre ayakta kalmanın hem gereği, hem de sonucu olarak belli düzeyde bir esneklik ve eklektizme, siyasi spektrumun değişik noktalarında konumlanmış pek çok siyasi figürde rastlanmaktadır. Ancak, Demirel'i farklı kılan, söz konusu hususiyetleri tesadüfî ve tekil olarak sergilememesi, bunların doğurduğu eleştiri ve iddialara da yine esnek ve eklektik tarzda cevaplar yetiştirmek suretiyle sahnede kalmayı başarabilmiş olmasıdır. Binaenaleyh, '*meseleleri mesele etmezseniz ortada mesele kalmaz.*'

M: Modernleşme, Mühendislik & Memleketçilik:

Demirel'in söylemleri, politikaları ve icraatları Modernleşme ideolojisinden-idealinden bağımsız tahlil edilemeyeceği gibi, mühendislik mantalitesinden ve eğitiminden soyutlanmış bir analize tabi tutulduğunda da eksik kalacaktır. Öncelikle vurgulanmalıdır ki, Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan tevarüs ettiği modernleşme çabaları, ilerleyen dönemlerde tekçi ve tekdüze bir kavrayışla ele alınıp, uygulanmış değildir. Modernleşmenin, kalkınmaya, sanayileşmeye vurgu yapan yönleri, özellikle 1960'lı yıllardan itibaren gözlemlenen planlı kalkınma-plansız kentleşme sarkacında gelişip karmaşıklaşırken, modernleşme-mühendislik irtibatını Demirel'in mesleki ve siyasi kariyeri üzerinden incelemek ilginç olabilecektir. Özetle ve önemle vurgulanması gereken husus ise, mühendislik eğitimi ve mesleğinin, Demirel'in hem bürokrasideki kariyer seçimini ve sıçramasını kolaylaştırdığı, hem de daha sonraki siyasi yaşamında 'hesap-kitap adamı' imajını ve 'projeci-icraatçı' yönünü güçlendirdiğidir.

Aslında, İTÜ kökenli mühendisler olarak Demirel, Erbakan ve Özal'ın geçtikleri eğitim-kariyer süreçlerinin (ve yurtdışı eğitimi-tecrübesiyle takviye edilmiş müktesebatlarının) sonraki yıllarda onları siyasette öne çıkarması tesadüfî olmadığı gibi, yalnızca Türkiye'ye özgü bir durum da değildir. İkinci Dünya Savaşı ertesinde gelişmekte olan birçok ülkede uygulamaya geçilen 'modernleşme-kalkınma' modeli, başka bazı ülkelerde de benzer (bürokrat-teknokrat kökenli) öncüler tarafından siyasi-idari alana taşınmıştır. Elbette bu tespit, Demirel ve yukarıda sayılan diğer isimlerin kişisel gayretlerinin, yeteneklerinin ve başarılarının göz ardı edilmesini gerektirmez. Ancak, '*Barajlar Kralı*' unvanından, '*Büyük Türkiye*' söylemine; '*GAP'ı gapturmam*' itirazından, Anadolu coğrafyasının farklı noktalarında yüzlerce tesisin temelini atarken ve açılışını gerçekleştirirken gururla verilen pozlara, Demirel'e ait pek çok şey bize modernleşme ve mühendislik irtibatının biçimlendirici etkisine dair bir şeyler anlatmaktadır.

Demirel'in siyasi kimliğinin ve ideallerinin şekillenmesinde tesirli olduğu düşünülebilecek Cumhuriyet'in 'muasır medeniyet seviyesine ulaşma' hedefinin, Demirel'de; vatandaşların, bilhassa kırsal kesimde yaşayan milyonların devletten beklediği yol, su, elektrik gibi temel kamu hizmetlerinin teminine dair kuvvetli bir güdülenme ve gayret eşliğinde, nevi şahsına

münhasır bir memleketçilik fikrine dönüştüğü söylenebilir. ‘Benim işçim, benim köylüm, benim memurum ...’ ile başlayan nutuklar kadar, ‘milli iradeye saygı’ teması, ‘sessiz milyonların sesi olma’ iddiası, ‘Halk daima haklıdır. Halktan şikâyet edilmez.’ vurgusu, ‘devlet-millet kaynaşması’ ihtiyacının sürekli gündemde tutulması gibi hususlar bir arada ele alındığında, ‘sınıfsız-ımtiyazsız, kaynaşmış bir kitleyiz biz’ sosuyla, ‘muhafazakârlık-milliyetçilik’ tozunun dengeli dozda karıştırılmasından mürekkep bir memleketçilik tasavvuruna tanıklık ettiğimiz bile söylenebilir. Nitekim burada izaha gayret edilen bazı hususları da bünyesinde barındıran ‘Kurtar Bizî Baba!’, Demirel’in şahsında vücut bulan siyaset ve devlet algısının tezahürü olarak daha farklı ve fazla bir tartışmayı hak etmektedir.

Belki de, ‘modernleşme-mühendislik-memleketçilik’ unsurlarıyla Demirel’in işaret ettiği, şahsen idealize ve ispat ettiği söylenebilecek şey tüm bunların ötesinde; bir tür ‘Anadolu Rüya’sıdır. Kabaca bir anlatımla: ‘küçük bir köyden-kasabadan çıkıp, devlet okullarında/devlet imkânlarıyla iyi bir eğitim görerek devletin-milletin hizmetine koşmak, devletin temel ilkelerine köktenci itirazlar ortaya koymadan onu yönlendirmek/yönetmek, milletle ve değerleriyle ters düşmeden, onları küçümsemekten, çok çalışarak devleti ve toplumu modern dünyanın, muasır memleketlerin imkânlarıyla buluşturma’ ideali-iddiası-imkânı. Tüm bu süreçte ‘küçük harfle memleketçilik de, kabule şayan, hatta ziyadesiyle müzaherete mazhar addedilmektedir ki, Demirel’in Isparta ve Ispartalıları ile kurduğu özel bağ ve yakınlık bu minvalde mühim bir misaldir.

İ: İletişim & İnsan İlişkileri:

Demirel’i başarılı bir siyasetçi yapan kilit hususiyetler arasında ilk sıralarda etkili ve özgün iletişimciliği ve insan ilişkilerindeki yetkinlikleri mutlaka zikredilmelidir. Siyasetin ve seçimlerin ikna ve imaj temelli önceliklerinin ve özelliklerinin ötesinde, Demirel’in yıllar içerisinde kıvamını ve karşılığını bulan siyaset ve sohbet dilinin özgün yönleri, hatta onunla özdeşleşen kelimeler ve objeler, her daim ismiyle anılmaya devam edecektir. Örneğin, ‘vaktaki’ ve ‘netekim’, ya da ‘velev ki’ ve ‘noktasında’ gibi ifadeler nasıl başka bazı simalarla özdeşleşmişse, ‘binaenaleyh’ kelimesi de birçok kişiye Demirel’i çağrıştıracaktır. ‘Çoban Süli’ lakabından, meşhur fötr şapkasına; ‘benzin vadı da biz mi içtik?’den, ‘haklı olmak yetmez, haklı kalmak da lazımdır’a, onlarca şey yaygın bir toplumsal kabule konu olmuştur.

Uzmanlarla bir kitabın dipnotlarını ve kaynakçasını ya da bir projenin teknik taraflarını ayrıntılı olarak tartışan bir söylem tuttururken, daha az ilgili-bilgili olanlarla yalnızca başlığını ve ana temasını yerel-güncel deyimlerle paylaşabilmek ve bu ikisini de aynı kıvraklık ve rahatlıkla yapabilmek usta ve usturuplu iletişimcilere has bir özelliktir. Demirel’in bu türden bir siyasi-sosyal iletişimci olduğunu gösteren yüzlerce örnek mevcuttur. Belki daha da önemlisi, Demirel’in—‘isim ve sima’ hafızasının gücüyle de irtibatlandırılarak övgüler eşliğinde anlatılan—insan ilişkilerinde, bilhassa ikili ilişkilerde sergilediği nezakettir, devamlılıktır. Dolayısıyla, siyasetin makro düzlemde ideolojiler, idealler ve çıkarlar etrafında, mikro düzlemde ise insan ilişkileri ve iletişim yardımıyla bir dereceye kadar şekillendirilebildiğini düşünenlerin yakından incelemesi gereken çok önemli örneklerden biridir Demirel.

İletişim ve insan ilişkileri bahsinde değinilmesi gereken son bir nokta, Demirel’in bir yandan partililere, hatta sıradan seçmenlere efsanevi bir ‘erişilebilirlik’ (devlet katında, siyasi parti içerisinde dara düşen, sorun yaşayan herkesin kendisine ulaşabilmesinin mümkün olduğu hissiyatı) sunması, diğer yandan ise bürokratlara ve siyasetçilere bilgisi ve başarısıyla giderek artan oranda (uzmanlıkla pişirilen ve tecrübeyle pekiştirilen, yetkinlik-yenilmezlik yargısının eşlik ettiği türden) bir ‘erişilemezlik’ ima etmesi, böyle bir imajı

onlar nezdinde tetiklemedir. İlk bakışta çelişkili gibi gözükse de bu husus, daha fazla incelemeyi ve tartışmayı hak etmektedir, nitekim.

R: Realizm & Rasyonalizm:

'Siyaset mümkün olanın sanatıdır' vecizesinin işaret ettiği perspektifin ve pragmatizmin Türkiye siyasetindeki müşahhas ve meşhur misallerinden birisi herhalde Demirel'dir. Bazı ezeli rakiplerini (bilhassa Bülent Ecevit'i) görece daha çok etkilediği öne sürülen 'romantik' tasavvurlar ve tavırlarla karşılaştırmalı olarak değerlendirildiğinde, esas itibarıyla Demirel'in siyasette ziyadesiyle 'realist' bir duruş ve deneyim ortaya koyduğu söylenebilir. Önceki sayfalarda, gerek modernleşme ve mühendislik irtibatına dair, gerekse esneklik ve eklektizmle ilgili Demirel'e değin dile getirilen tespitlerle birlikte değerlendirildiğinde, kendisinin politik profiline 'realist ve rasyonel bir kişilik' notunun düşülmesi fazlaca zor olmayacaktır. Örneğin, 12 Mart 1971'de istifa eden Demirel bunu: 'Bu kararı gönlümüzce vermedik, hislerimizle de vermedik. Bu kararı, gönlümüzün ve hislerimizin emrettiği şeye aklımızı hâkim kılarak verdik.' şeklinde izah etmiştir. Elbette tüm bunlar, Demirel'in seçmenleri kendisine oy vermede ikna edecek vizyon ve vaat bulma konusunda ya da bir ideoloji veya idealden ilham alan tahayyül ve tasavvur ortaya koyma bahsinde dara düştüğü manasına gelmemektedir. Burada altı çizilmesi gereken husus, 'neyin olacağını görmek için, neyin olmayacağına bakmak lazım' diyen bir siyasetçinin, olası seçenekler hakkında (sıklıkla) realist ve (genellikle) rasyonel perspektifler ve beklentiler geliştirebilmesidir, dahası bunu kendisi ve yakın çevresi açısından büyük moral ve motivasyon kayıplarına sebep olmadan tutum ve tavırlarına yansıtabilmesidir.

Ancak, bir kişi ya da kümenin geliştirdiği 'realist ve rasyonel' tepkiler ve seçenekler, aynı zamanda ve oranda 'toplumsal realite ve rasyonalite' haline dönüşmekte midir? Dahası, söz konusu 'toplumsal realite ve rasyonalite' bu sayede gelişip-dönüşmüş müdür? Bu meyanda, Demirel için burada kullanılan realist-rasyonel siyasetçi nitelemesinin, radikal reformlar ve reformculuk sahasındaki müktesebatla birlikte tartışılması ve değerlendirilmesi de lazımdır. Başka bir deyişle, hangi dönemlerde ve alanlarda realist-rasyonel tutumlar statükoyu muhafazadan başka bir anlam ifade etmezken, hangilerinde esneklik ve eklektizmi ihtiva eden reform girişimlerine (ihtiyatlı da olsa) kapı aralamıştır, yol vermiştir? Bu bağlamda, örneğin, Türkiye'de 1965-2000 arası dönemde yaşanan (ve yaşanmayan) siyasi-idari reform süreçlerinin yukarıdaki türden sorular eşliğinde ayrıntılı bir değerlendirmeye tabi tutulma ihtiyacı da gündeme gelebilecektir.

E: Eleştiri:

Bu alt başlıkta dile getirilmesi gereken ilk husus, Demirel'in muhaliflerine-muarızlarına amansız bir tarzda yüklenen, eleştiri mevzu bahis olunca daima yüksek enerji sergileyen tarzıdır. Özellikle siyasi çalkantıların-çatışmaların arttığı dönemlerde, siyasi karşıtlarına karşı kullandığı tenkitlerde kullandığı üslup bir hayli tavizsiz ve sert olmuştur. Bununla ilintili bir başka önemli nokta, Türkiye'de siyasi geleneğin 'yapıcı eleştiri' kavramına uzak durması, bigâne kalmasıdır ki Demirel'in bu manada bir istisna teşkil ettiğini iddia etmek hayli güçtür. Öte yandan, Demirel'in (bilhassa siyasi kariyerinin ikinci yarısında, 1980-sonrası dönemde), partisine ve/veya icraatlarına yöneltilecek eleştirilere, muhalefet partileri, medya mensupları ve mizahçılar tarafından ortaya konulan olumsuz değerlendirmeler ve iddialara; sistematik bir ötekileştirmeden uzak kalarak, ölçülü sayılabilecek tepkiler verdiği, bunlara cevap yetiştirirken sık sık mizahtan yararlanıp, nüktedanlığını sergilediği not edilmelidir. Günümüzün kimi muktedirleriyle kıyaslandığında, sözü edilen tespit, daha bir anlamlı ve kıymetli bir husus olarak Demirel'in siyasi terekeseine eklenmelidir.

Diğer taraftan, ‘öz-eleştiri’ hususunda Demirel’in yıllar boyunca sergilediği tutum ve performans, esas itibarıyla genç kuşaklara örnek teşkil etmesi, salık verilmesi gereken türden değildir. Siyasi arenanın rekabetçi ve hatta acımasız ortamında, kimsenin kendini güvende hissetmediği bir atmosferde, öz-eleştirisinin kendi ayağına kurşun sıkmak anlamına geldiği bir konjonktürde siyasetçilerden centilmenlik, hatta cengâverlik beklemek safdillik olarak addedilebilir. Ayrıca, siyasi-toplumsal kültürün; açıklığı, hesapverebilirliği ve sorumlulukları üstlenmeyi yaygın ve etkili bir biçimde telkin ve teşvik etmediği hallerde, öz-eleştiri geleneğinin yeşerip-yerleşmesi de uzun ve netameli bir süreç sonunda ancak mümkün olabilir. Amma ve lakin kararlarına ve icraatlarına ilişkin olarak, Demirel’in kendi ağzından bırakılmı ifşaati, pişmanlık bildirimini; bir dizi sahici ve samimi tenkit, siyasette ve kamu yönetiminde (yanlışlardan dersler çıkararak) öğrenmeyi özendirici değerlendirmeler duymak pek mümkün değildi, hatta bu tür sözleri neredeyse hiç olmadı. Belki de, böyle bir öz-eleştiri eksikliği, modern siyasi hayatta işbölümü ve uzmanlaşmanın gereğine inanan bir şahsiyetin şu tarz bir akıl yürütme sonucunda vardığı noktanın yansımından öte bir şey değildir: ‘Bu memlekette herkes işine bakacak, kendi işini yapacak. Ben icraatımı yapar ve savunurum. Muhalifler ve benden sonra gelenler de işini yapsın. Otursunlar, çalışsınlar. Güçleri yetiyorsa, politikalarını, kararlarını, kadrolarını ve icraatını eleştirsinler, iddialarını ve delillerini ortaya koysunlar. Onların işini de ben yapacak değilim ya!’

L: Liderlik:

Demirel’in yetişkin hayatının neredeyse tamamı liderlikle geçmiştir, farklı liderlik öykülerinin tecrübesi ve tanıklığıyla doludur. Özgeçmişindeki ‘30’unda Genel Müdür, 40’unda Başbakan oldu’ bilgisi bile, Demirel’in liderlik yeteneğinin teslim edilmesini, liderlik özelliklerinin her daim akılda ve gündemde tutulmasını teminat altına alabilecek önemdedir. Klasik, ‘lider mi doğulur-lider mi olunur?’ sorusuna Demirel özelinde verilecek en kısa ve isabetli cevap şu şekilde formüle edilebilir: ‘doğuştan gelen kimi karakter özelliklerini, kariyerle geliştirerek, karizmayla bütünleştirerek lider olunur, kazanımları pekiştirerek lider kalınır.’ Demirel’in liderlik sürecine ve başarısına katkı yapan kişisel özellikleri arasında, keskin zekâsı, başarı hırsı, çalışma azmi ve enerjisi, siyasi hedeflerine ulaşma yolunda gösterdiği sabır ve sebat, kuvvetli hafızası, zihni ve bedeni sağlamlığı ve dayanıklılığı evvel emirde zikredilmesi gereken unsurlardır. Bir siyasi parti lideri olarak, önceki sayfalarda değinilen esnek ve realist yaklaşımlarıyla, siyasi iletişim ve ilişkilerdeki yetkinliğinin yanı sıra, ekip kurma, kurduğu ekipleri yönlendirme ve güdülendirme süreçlerinde sergilediği dinamik ve dengeli tutum da listeye eklenmelidir.

Diğer taraftan, Demirel’in siyasi liderliğine birbiriyle ilişkili, bu toprakların idari-siyasi geleneğinde mevcut bazı temel sorunları da tartışmaya dâhil eden iki önemli şerh düşmek lazımdır. Bunlardan birincisi, ‘sadakatın ve itaatın, liyakat ve ehliyeti öncelemesi, önlemesi’ keyfiyetidir. Demirel’in bu sahada parlak bir istisna teşkil ettiğini iddia etmek bir hayli güçtür. Lidere sadakatle itaat ve vefa; Demirelli Yıllar boyunca da siyasette ve idarede vazife almanın asli ve daimi vecibeleri arasında yer almış, ziyadesiyle nispetli bir tarzda mükâfatlandırılmıştır. İkinci ve ilintili bir tespit, demokratik siyasi liderliğin ve siyasi hareketlerin kurumsallaşmasının temel bileşenleri arasında sayılması icap eden ve ‘halefini yetiştirme’, ‘ikinci adamı birinci adamlığa hazırlama’, ‘liderliğin sorunsuz transferi’, ‘vakti gelince nöbeti devretme’ gibi farklı ifadelerle izah edilebilecek bir önemli hususta Türkiye siyasetinde sergilenen isteksiz ve yetersiz tutumdur, teamül ve tecrübe noksanlığıdır.

Burada murat edilen, basit bir ‘emanetçi’ ya da ‘vekil’ tayini değildir; siyasi liderlerin hayattayken, tabir caizse, halleri vakitleri yerindeyken, güçleri ve imkânları varken, sözleri

dinlenirken kendilerinden sonrasına ilişkin olarak gönüllü ve özenli bir liderlik planlaması yapmaları, mevcut dava ve çalışma arkadaşlarından birini, birinci adamlığa adım adım (ve alenen) hazırlamalarıdır. Siyasi yasaklı olduğu 1980 sonrasında, merkez sağın liderliğini Özal'ın başında bulunduğu ANAP'a kaptırmama mücadelesi yaparken '*Tapulu arazime gecekondulu yaptırma!*' çıkışıyla ünlenen Demirel'in Çankaya'ya çıkmasının ardından, kurup iktidara taşıdığı partisi DYP'nin Genel Başkanlığı'nın Çiller'e kalmasında, sahiplik-kontrol iddiasında bulunduğu merkez-sağ seçmen kitlesinin teveccühünün başka mecralara kaymasında yukarıda değinilen iki hususun ciddi bir rol oynadığı öne sürülebilir.

SONUÇ

Bu yazıda bir siyasetçi ve idareci olarak Demirel hakkındaki bazı görüş ve değerlendirmeler, akrostiş eşliğinde, serbest stil bir üslupla okuyucuyla paylaşılmıştır. Başlangıçta da belirtildiği gibi, literatür ve arşiv destekli bir incelemeden, ispatlı-şahitli bir bilimsel rapor yazımından ziyade, burada kısa ve kısmi bir Demirel portresi çizilmeye teşebbüs edilmiştir. Bu minvalde, kişisel güzellemeden de, kuramsal bir eleştiriden de, ideolojik yönelimli bir değerlendirmeden de mümkün mertebe uzak durulmuştur.

Bir sağcı siyasetçi olarak Demirel, Türkiye'nin çok partili politik hayatında ciddi başarılar ve mevkiler elde etmiş, rakiplerini kısındıran, destekçilerine coşku ve devamlılık telkin eden bir demokratik dayanıklılık ortaya koymuştur. Bu süreçte, zaman zaman bir hayli esnek ve eklektik tutum sergilemiş, Türkiye'nin modernleşmesi-kalkınması için önerdiği, çoğunu bizatihi yönettiği hamleleri ve projeleri hayata geçirirken mühendislik eğitimi ve nosyonundan da ilham ve destek almıştır. Genel olarak, realist ve rasyonel bir siyasetçi olarak tanımlanabilecek Demirel'in iletişim ve insan ilişkileri alanında son derece özgün ve etkili yöntemler ve söylemler geliştirdiği de vurgulanmalıdır. Demirel, doğuştan gelen (zekâ, başarı ve kazanma hırsı, hafıza kuvveti, kararlılık ve devamlılık gibi) kimi kişisel ve karizmatik özelliklerini, bürokratik-siyasi kariyerinin ilk dönemlerinde elde ettiği kazanımlarla pekiştirmiştir. Nihayet, önceki sayfalarda, Demirel'in özeleştiri yapmama; kendinden sonraki lider(ler)i yetiştirmeme; sadakati ve vefayı, liyakat ve ehliyetin önüne koyma gibi, idari-siyasi geleneğin yerli ve yerleşik unsurları haline gelmiş bazı zafiyetlerden muaf olmadığı da dile getirilmiştir.

Siyaset arenasında uzun yıllar mücadele etmiş kimi insanların, başarı ve başarısızlıklarına dair nihai karar verici olarak tarihi gösterdikleri, ama oraya kendileri hakkında düşülecek kayıtların anlamlı ve olumlu olması için de çabaladıkları gerçeği karşısında, Demirel'in otobiyografisinin eksikliği, bütüncül bir hatırat külliyatını yaşarken ortaya koymaması dikkat çekicidir. Daha önce bir vesileyle kısaca değinildiği gibi, belki de Demirel bu eksikliği hiç dert edinmemiştir, '*siyasette ve devlet idaresinde hep kamuoyu önündeydim, yapacağımı kayıtlı yaptım, diyeceğimi açıkça dedim, müzemi kurdum, gerisi milletin takdirine, meraklı vatandaşların ve titiz tarihçilerin gayretine ve insafına kalmıştır.*' şeklinde düşünmeyi tercih etmiştir. Şayet öyleyse, Demirel'i anmak, anlamak ve anlatmak isteyenlere, kendi adını taşıyan üniversite, SDÜ, başta olmak üzere, Türkiye'deki üniversitelere, araştırmacılara Demirel'in kişisel ve kamusal öyküsünün, etraflı ve insafli bir tarzda, kayıtlı-kanıtli ve karşılaştırmalı analizler eşliğinde ortaya konulması için önemli görevler düşmektedir.